

1. ОРГАНИЗИРАНАТА ПРЕСТЪПНОСТ В БЪЛГАРИЯ: ТИПОЛОГИЯ И ТЕНДЕНЦИИ

Разпространяването на организираната престъпност като изключително опасен обществен феномен е характеристика на прехода на почти всички посткомунистически страни. **България е сред най-потърпевшите от криминалната вълна, съпътстваща трансформацията на тоталитарната държава¹** в началото на 90-те години. Всъщност терминът „трансформация“ дава неадекватна представа за внезапния преход от тотална държавна опекa над индивида към свобода, която се съчетава с полукриминална икономика, правно-институционален хаос и тотална несигурност за гражданите. В резултат както на nihilизма и некомпетентността, така и на груповата и личната корист на новите политически елити са предприети хаотични стъпки, представяни за либерални реформи, довели до практическо разпадане на държавността и до разширяване периметъра на действие на организираната престъпност².

Проблемите на **нарастващата престъпност от началото на прехода** обаче остават в сянката на формално успешните демократични реформи и поради конюнктурни политически причини са подценени както от местната експертна общност и партийните елити, така и от чуждестранните партньори на посткомунистическа България. Едва от края на миналото и началото на настоящото десетилетие, когато преобладаващите дотогава идеологеми губят своето влияние и се забелязват признаците на засилващо се обществено недоверие в демократичните институции и в политическата класа от ранния преход, проблемите на организираната престъпност и корупцията придобиват първостепенно социалнополитическо звучене, а впоследствие техният мониторинг и оценка се налагат и като основни критерии в отношението към България на съюзници като Европейския съюз и САЩ.

Изживява се и първоначалното изкушение тази проблематика да бъде третирана изключително с политическия инструментариум на традиционния антикомунизъм. Все повече политици и анализатори разбират, че организираната престъпност е по-скоро бенефициент на разрушаването на тоталитарната държавност и не може да бъде разбрана и обяснявана единствено с „комунистическото наследство“. Нещо повече – тя успешно се легитимира чрез отъждествяване с ключовите категории на демократичния преход и заема

¹ В края на 80-те години на XX век „народната милиция“ и специалните служби имат агентурна мрежа от около 250 000 души и разполагат с досиета за 450 000 души при население на страната от 9 млн. души. По брой агенти на глава от населението (средно трима на 100 души) България е изпреварена единствено от ГДР и Румъния.

² В литературата подобна „либерализация“ обикновено се обозначава с термина „реформа чрез катастрофа“.

свободната ниша на „националния капитал“ в рамките на прехода, което има много негативни последствия за страната (не е случаен фактът, че през 90-те години в масовите представи понятия като „бизнесмен“ и „добре облечени бизнесмени“ се възприемат като синонимни на бандитизма)³.

Оттук има само крачка до поставянето на въпроса за легитимирането на организираната престъпност като закономерен или най-малкото неизбежен феномен на преход, доминиран до голяма степен от висока престъпност⁴. В обстановката на стагнираща реформа, при корупционно експлоатиране на държавната собственост от елитите на прехода и при разрушени или корумпирани контролни и правозащитни институции, нарушаването на законите и икономическите престъпления се превръщат в икономическа и политическа необходимост. С други думи, **в страни като България организираната престъпност не е толкова девиантно явление, а има по-скоро функционални предпоставки, произтичащи от спецификата на прехода**⁵.

Безспорното е, че развитието на организираната престъпност в България представлява **изключително комплексен социално-икономически процес, свързан с радикалните промени в обществото и цялостното преразпределяне на националното богатство, както и с възникването на паралелни на легалната икономика „сиви“ и „черни“ пазари**. Това е преходът от тотален контрол над обществото и стопроцентна държавна собственост към ситуация от олигархичен тип, която води към паралели с латиноамерикански държави.

Каре 1. Сива и черна икономика: опит за дефиниция

Сивата икономика е изградена от дейности, които по своята същност не са забранени от законите на страната, но не се извършват по предвидените за това правила и/или институционални изисквания (деклариране, регистриране, лицензиране и др.) и това най-често представлява административно нарушение на някои от тях.

Черната икономика обхваща дейности, които са забранени от законите на страната и за които се носи наказателна отговорност.

Пример: търговията с алкохолни напитки е законна дейност. Ако тя се извършва без бандерол, става „сива“, но до момента, в който бъде платен бандеролът. Тоест съществува канал, по който дейността може да „изсветлее“. Търговията с наркотици, от друга страна, е „черна“ дейност и не съществува канал в дадената правно-институционална рамка за нейното „изсветляване“.

³ Доколкото в момента на рухването на комунистическата система не съществува „теоретично ноу-хау“ на безболезнен преход от държавен социализъм към пазарен капитализъм и плуралистична политическа система, спекулациите на тази тема могат да бъдат безкрайни. Във всеки случай те трябва да са обект на самостоятелно изследване.

⁴ Известният руски социолог и политолог Вадим Волков също поставя този въпрос в контекста на изследването си на организираната престъпност в Русия. – Вж. Volkov, V. *Violent Entrepreneurs: The Use of Force in the Making of Russian Capitalism*, 2002.

⁵ В политическата история няма страна, която да може да опровергае тази закономерност. Дори в ГДР, чийто преход е извършен с помощта на най-силната икономика в Европа и политическата класа на ФРГ, икономическата престъпност и политическата корупция се оказват неизбежни.

Характерно за българския преход е, че няколко хиляди „бизнесмени“ се оказват собственици на държавата и нейната икономика, а **немалка част от въпросните „бизнесмени“ отговарят на всички известни от учебниците и академичните изследвания критерии за организирана престъпност**⁶. В повечето случаи контролът над собствеността се упражнява чрез устойчиви структури, в които участват стотици и дори хиляди служители и фирми, намиращи се в сложни йерархични зависимости. Чрез подобни механизми се осигуряват монополни печалби, част от които се преразпределят чрез корупционни мрежи сред бюрократи на местно ниво, магистрати, депутати и министри. Тези механизми или модели са универсални, независимо дали става дума за криминална приватизация, банково кредитиране, контрабанда на стоки, заграбване на природни ресурси и т.н.

Могат да се открият **три различни проявления на организираната престъпност в страната**⁷:

- **Първият тип** са т.нар. **силови групировки („силово предприемачество“)**, чиято дейност първоначално до голяма степен се основава на насилието.
- **Вторият тип** се представлява от групата на **екстремно-рисковите предприемачи**. Те проявяват склонност към трайно упражняване на системна престъпна дейност с оглед на големите конкурентни предимства на този вид „предприемачество“. Характерното за тях е, че дейността им досега оставаше встрани от вниманието на обществеността.
- **Третият тип** е свързан с огромни структури, оглавявани от т.нар. **олигарси** (действащи по подобие на известния руски модел), чиито амбиции са насочени към монополизиране на най-доходоносните дейности и сектори в държавата с помощта на корупционен и клиентелистки инструментариум.

⁶ Съществуват множество дефиниции за „организирана престъпност“. В европейската литература преобладава виждането, че организираната престъпност е дейност, която съдържа най-малко шест характеристики, като първите четири са задължителни: 1. сътрудничество между повече от двама души; 2. продължава дълго време или за неопределен период; 3. съответната група е подозирана в извършването на сериозни криминални престъпления, наказуеми с лишаване от свобода най-малко за четири години; 4. действията на въпросната група целят получаване на облага и/или на власт. Към тези четири критерия трябва да се добавят още два измежду следните характеристики: 5. съществува разделение на труда между участниците в групата; 6. предприемат се мерки за укрепване на дисциплината и контрола; 7. използват се насилие или други средства за сплашване; 8. използват се търговски или сходни предприемачески структури; 9. участие в изпиране на пари; 10. дейността на групата има и наднационален характер; 11. осъществява влияние върху легитимни социални институции (политическата класа, управлението, правосъдието, икономиката). – Вж. Levi, M. *The Organization of Serious Crimes*. – In: *The Oxford Handbook of Criminology*, ed. By Mike Maguire, Rod Morgan and Robert Reiner, 2002, p. 882. Интересно описание на този феномен гласи: „Организирана група, чието ръководство е защитено от пряко участие в криминални актове и осигурява организационната цялост в случай на загуба на лидера“. – Вж. www.iir.com/28cfr/sample_operating_Policies_definitions.htm

⁷ Тези обобщения се основават на съществуващи изследвания, „сива литература“, журналистически разследвания, анализи на специализирани служби в България, както и на данни за състоянието на проблемите в други страни – на Балканите, от Източна Европа и особено в Русия.

Общият принцип и при трите групи е стремежът към овладяването на пазарите, независимо от различните структури и методи на реализация. При това влизането в различните легални, сиви и черни пазари се осъществява в рамките на преструктурирането на плановата в пазарна икономика, както и с нейната либерализация, съпътствана с навлизането на пазара на големи световни компании (Таблица 1).

Таблица 1. Източници, методи и етапи в развитието на организираната престъпност в условията на българския преход

	Силови структури (силови предприемачи)	Екстремно-рискови предприемачи	Олигарси
Източници	<ol style="list-style-type: none"> 1. Бивши спортисти в силови спортове 2. Бивши служители на Министерството на вътрешните работи 3. Бивши криминални затворници 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Представители на „пазарни професии“ при социализма без образование – шофьори на таксите, бармани, склададжи, сервитьори и пр. 2. Представители на професионални групи като търговци износители, счетоводители, юристи (предимно адвокати), както и студенти по такива специалности и пр. 3. Бивши криминални затворници 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Бивши висши стопански ръководители 2. Бивши партийно-комунистически функционери 3. Бивши служители на специалните служби
Метод	Използване и продаване на насилие чрез големи групи	Използване на мрежи за осъществяване на криминални и полукриминални операции, свързани предимно с внос и контрабанда на стоки и арендуване и закупуване на държавна и общинска собственост; получаване на банкови кредити (така наречената група на кредитните милионери) и др.	Преразпределяне на национално богатство чрез използване на новите политически елити и създаване на холдинги, състоящи се от десетки компании. Доминиране във финансови институции и превземане на държавни финансови институции (включително Централната банка) и медиите
Пазари – първоначално възникване	<ol style="list-style-type: none"> 1. Охрана на магазини, заведения, търговски компании 2. Събиране на дългове, наказания, посредничество при спорове (арбитраж между бизнес структури) 	<p>Извличане на предимства от противозаконно навлизане на всички възможни пазари:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. На дефицитни групи стоки – започвайки от масови като олио и захар в първите месеци на кризата (пролетта на 1990 г.) 	<p>Завземане на ключови пазари чрез:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Създаване на финансови компании – финансови къщи, банки и т.н.

Таблица 1. (продължение)

	Силови структури (силови предприемачи)	Екстремно-рискови предприемачи	Олигарси
Пазари – първоначално възникване	<ul style="list-style-type: none"> 3. Контрабанда с Югославия 4. Контрабанда на акцизни стоки – алкохол, цигари, петрол 5. Кражба, трафик и търговия с коли 	<ul style="list-style-type: none"> 2. От внос на коли втора употреба и части за коли до измами с коли и регистрации 3. От търговия с недвижима собственост до спекулации като изкупуване на общински и държавни жилища, включително свързано с изгонване на наематели 4. Търговия с валута, включително спекулация с нея 5. Участие на черните пазари, включително на тези на проституция и наркотици 	<ul style="list-style-type: none"> 2. Създаване на модела контрол на входа и изхода 3. Създаване, завземане и контрол на масмедии 4. Контрол на големи дялове от масовите пазари (организиране на картели) 5. Партньорство с рискови предприемачи и създаване на холдинги, които участват на максимален брой пазари 6. Създаване на стратегически съюзи с големи мултинационални компании
Пазари – втори етап	<ul style="list-style-type: none"> 1. Застраховане, трансформиращо охраната и навлизащо на масовия пазар на застраховки – симбиоза с пазара на крадени коли 2. Производство на компактдискове, значими инвестиции в сложна технология 3. След края на югославия опит да се компенсират загубите на доход чрез контрол на най-доходните пазари на контрабандата (включително на наркотици) 		
Сътрудничество между трите групи	<p>Използване на олигарсите за решаване на проблеми с правоохранителните и правораздавателните органи, а на екстремно-рисковите предприемачи – като съветници, доверени лица и канали на доход и инвестиция</p>	<p>Използване на силовите структури за завладяване на пазарни дялове и при проблеми с конкуренти и партньори, коалиране на олигарсите за осигуряване на достъп до пазари, защита и помощ срещу държавата</p>	<p>Саморазправа с дребния бизнес чрез екстремни наказания (включително унищожаване на собственост и убийства); използване на екстремно-рисковите предприемачи (включително чрез финансиране) за проблемни операции</p>

1.1. ЕВОЛЮЦИЯ НА СИЛОВИТЕ ГРУПИРОВКИ

Силовите групировки са емблематични за българската организирана престъпност и от началото на дейността си до днешни дни са синоним на престъпния „бизнес“ в страната. Етапите в тяхното развитие през двете десетилетия на прехода дават най-пълна представа за нееднозначните взаимоотношения между криминалния и политическия елит, които се колебаят между противоборството и корупционното партньорство.

Началото (1990–1992)

Силовите групировки представляват българския вариант на описания в криминологичната литература модел на **„предприемачество на насилието“** (квалифициран и като „продажба на протекция“). Техните членове първоначално се рекрутират измежду **спортистите**, откъдето произтича и популярното им название „борчески групировки“ и „борци“. Наред с бившия Съветски съюз и Германската демократична република, България има много добре развита система за изграждане на професионални спортисти в олимпийски спортове. Създадена е мрежа от спортни училища, в които огромен брой деца се превръщат в професионални спортисти. При тогавашните условия държавата осигурява елитните спортисти цял живот. С края на комунистическото управление тази система е лишена от финансова подкрепа, което оставя на улицата десетки хиляди спортисти. Част от тях – преди всичко от т.нар. силови спортове, се вливат в силовите структури, които им гарантират нова идентичност, добри доходи и перспективи за бързо замогване в хаоса на прехода. Така рекрутираните членове на тези структури имат уникалния психически и физически опит на използване на насилие, печелене на двубои, понасяне на болка и т.н. Структурно самите бивши спортни училища се превръщат в гръбнак на бъдещите структури на организираната престъпност.

Вторият източник на кадри за силовите групи са **бивши служители на специалните служби и полицията**. През периода 1990–1992 г.⁸ по идеологически причини от системата са уволнени 12 000–17 000 служители. Смята се, че представителите на тази група, чиито имена рядко стават публично известни, имат ключова роля в избора на дейност на силовите структури. Те са посредници при проблеми с органите на реда и сигурността.

Третият източник са **криминалните престъпници**, голяма част от които са амнистирани в началото на 90-те години. Тяхната роля обаче не може да се сравнява със страни с дълга история на организираната престъпност, като Русия (Съветския съюз).

Успешното налагане на силовите групировки през първата половина на 90-те години е свързано с дълбоката политическа, икономическа и институционална криза, която парализира държавата и улеснява узурпирането ѝ от нови

⁸ През периода януари–май 1990 г. започва масово съкращаване на служители от Държавна сигурност, следва втора вълна от януари–юни 1991 г. и трета – през 1992 г.

елити, участващи в полукриминални мрежи. Тежката икономическа криза⁹ и икономическата изолация¹⁰ създават огромен дефицит на ресурси. Последницата е, че практически не е възможно да се провежда контролирана политика на преход от планово централизирано управление към пазарна икономика.

Същевременно политическите процеси водят до нестабилност в управлението. Показателно е, че за период от 7 години (ноември 1989–юни 1997 г.) се сменят две служебни и осем редовни правителства. При всяка политическа промяна една от най-често засяганите системи е тази на Министерството на вътрешните работи. Промените се отразяват крайно негативно и върху съдебната система. През първия период на прехода на практика се наблюдава **парализиране дейността на правозащитните органи**, включително спрямо представителите на организираната престъпност. В **сектора за сигурност** процесите на съзнателно разрушаване на старите комунистически служби поставят редица правозащитни и контролни функции в положение на **институционален вакуум**. Стига се дотам, че в началото на 90-те години държавата практически губи присъщия ѝ монопол върху принудата, което развързва ръцете на силовите групировки. Особено безсилие проявяват правозащитните органи при гарантиране сигурността на експлозивно увеличаващите се малки частни предприятия, чиято поява дава фактическия старт на прехода от одържавена към пазарна икономика. Тези новъзникващи магазини, ресторанти, хотели и други предприятия предимно в сферата на услугите се оказват почти напълно беззащитни пред взрива на криминалната активност. По официални данни само за три години (1990–1992) **уличната престъпност нараства четири пъти, като при редица криминални престъпления ръстът е между 10 и 20 пъти.**

Силовите структури бързо запълват очерталения се вакуум и **„пазарът за продажба на насилие и защита“ се превръща в ключов** за оцеляването на всеки бизнес в последвалите 7–8 години. Защото наред с рекета, подобно на ситуацията и в другите страни от Източна Европа, в България се появява пазар за „защита от насилие“¹¹. Фактическият старт на този процес е поставен през 1991 г., когато група известни български спортисти (олимпийски и световни шампиони) издигат искането за разрешаване на частната охранителна дейност, за да може да оцелеят „след драматичното намаляване на държав-

⁹ По време на социализма България е страна, чиято икономика е изключително отворена – близо 60–70 % от националния и продукт преминава през външната търговия. Около 60 % е със Съветския съюз и още около 15 % – с останалите страни от Източния блок. Краят на СИВ води до драматичен спад на външната търговия и в рамките на 1990–1991 г. България губи две трети от пазарите си. Започналата война в Югославия практически спира интереса на Западна Европа до централноевропейските страни. Допълнително България губи втория по значение пазар на арабските страни с войната в Ирак през 1991 г. Най-големият проблем на населението в страната е рязкото спадане на жизнения стандарт, който преди 1989 г. е равен на ГДР и Чехословакия и е по-висок от Полша, Унгария и балтийските републики.

¹⁰ България е с най-висок външен дълг в Източна Европа. За разлика от страни като Полша, където дългът е към държави, по-голямата част от българския дълг е към частни институции (Лондонския клуб). В началото на 1990 г. частните кредитори отказват да разсрочат плащанията по дълга и се оказва, че страната не може да продължи да ги обслужва. В резултат правителството на Андрей Луканов обявява мораториум върху външния дълг и България попада в почти тотална финансова изолация.

¹¹ По-подробно вж. Gounev, Ph. *Bulgaria's Private Security Industry*. – In: *Private Actors and Security Governance*, 2007, p. 110.

ното финансиране за спорта". Министерството на вътрешните работи бързо регламентира частната охранителна дейност, изтъквайки като най-важен аргумент, че по този начин се дава възможност на уволнените служители от тази система да получат легална прехрана. В резултат десетки хиляди съкратени служители на МВР и МНО, голям брой бивши спортисти и дори амнистирани криминални лица не само получават легална работа, но и привилегията да носят оръжие и демонстрират силово поведение в условията на всеобща несигурност. С това е поставено началото на частна „армия“ от въоръжени хора с опит, която фактически е използвана като легално прикритие на възникващата организирана престъпност.

От самото начало частните охранители започват да предлагат защита не само на частни, но и на държавни предприятия. Впоследствие тези по същество рекетърски групи регистрират фирми за охрана. Типичната схема на действие при тях е извоюването на собствена териториална зона и защитаването ѝ от конкурентните силови структури. В територията на бандата попадат новооткрити офиси, магазини, складове, ресторанти и други обекти. Собствениците са изнудвани да прибегнат до услугите на охранителна фирма, а в случай на отказ се упражняват физическо насилие и повреждане или унищожаване на собственост¹².

Постепенно освен простата „рента“, която фирмите плащат на силовата структура, на собствениците им започват да се предлагат **допълнителни „силови услуги“**. В условията на неефективна съдебна система и при годишна инфлация 30–40 %, която облагодетелства длъжниците, най-често предлаганата услуга става „събирането на дългове“. В тези условия започват и първите териториални сблъсъци между конкуриращи се „силови охранители“. Впоследствие обаче настъпва бързо окрупняване на силовите охранителни фирми. В средата на 1993 г. в България вече има силови охранителни компании, покриващи почти половината от най-големите градове в страната.

Югославското ембарго и разцветът на контрабандата (1992–1995)

Югославското катализира формирането на структурите на организираната престъпност. То е наложено през лятото на 1992 г., когато българското правителство се присъединява към ограниченията на ООН за износ към страните от бивша Югославия. Тази мярка създава подходящи условия за организираната трансгранична престъпност. С развитите вече структури за прилагане на различни форми на принуда, включително насилие, организираната престъпност получава изключително предимство спрямо всички останали участници в контрабандния бизнес (например жители на пограничните райони и частни фирми). През последвалия период се наблюдава специализиране на различни структури на организираната престъпност в зависимост от използваните от тях схеми за извличане на печалба от контрабандния износ за Югославия. В края на 90-те години става известен мащабът на тази престъпна дейност, обхващаща както изнасянето на петрол с танкери и влакови композиции, така и контрабандата на дребно, извършвана от отделни граждани, пътуващи с колите си през границата. От разкритите през разглеждания период доку-

¹² Ibidem, pp. 111–114.

менти се осветлява и своеобразната система на контрабанден франчайзинг, при която всички участници в трансграничния трафик са плащали специални данъци на отговарящите за района и граничните пунктове представители на организираната престъпност. Въздействието на югоембаргото върху българската организирана престъпност може да се оприличи на това на „сухия режим“ в САЩ през 30-те години върху американската организирана престъпност.

Непосредствено след възникването на силовите групировки **контрабандата заема важно място в тяхната дейност**, като с течение на годините те съумяват да организират повече или по-малко трайни контрабандни канали както за наркотици, така и за легални стоки. Една от причините за включването на силовите групировки в трансграничните операции е съществуващият стоков дефицит. Както е известно, съветският модел на планова икономика предвижда пълен държавен монопол над потребителския пазар – внасяните видове стоки и тяхното количество и цена се определят от държавните планови органи. В резултат на тази политика в България, както и в останалите източноевропейски страни съществува постоянен и масов дефицит на стоки, който се запазва и задълбочава през първата година на прехода. С отпадането на държавния монопол върху пазара на потребителски стоки започва лавинообразен процес на внос – от евтини турски стоки до скъпа електроника и луксозни автомобили. Нововъзникналите структури на организираната престъпност веднага реагират на тази нова тенденция. За разлика от руската организирана престъпност, специализирала се в получаване на отчисления от оборота и печалбата на фирмите вносителки, българските силови групировки започват да участват в самия внос. Условно могат да се опишат няколко типа участие на „борците“ в този процес.

Първият тип е свързан преди всичко с най-рисковия внос на стоки – **контрабандата**. Благодарение на възможността да се използва насилие и на включването на бивши служители от органите за сигурност (поддържащи контакти със служители в митниците, данъчните органи и най-вече в МВР) структурите на организираната престъпност бързо завладяват контрабандата на акцизни стоки – вносни цигари и вносен алкохол. Особено печеливши в това отношение стават най-масовите потребителски суровини, които през определени периоди са и дефицитни в страната (нефтепродукти, захар, олио и др.). Другата група стоки, към които се насочват контролираните от силовите групировки фирми за внос, са битовата електроника, автомобилите втора употреба, автомобилните части и др.

Вторият тип участие е плащане на **различните услуги**, които организираната престъпност предлага на търговските фирми, като се започне от митническият пункт и оформянето на документите за внос, мине се през осигуряване на полицейска защита и се стигне до събиране на плащания на нередовни платци и физическа разправа с конкуренцията.

Третият тип е свързан с **пазара на дребните вносители**. В началото на прехода куфарната търговия от Турция (започнала още през есента на 1989 г.) е напълно свободна, хаотична и неконтролирана. Тази тип внос и търговия се

осъществява от „организатори посредници“ на вноса, на „водачки“¹³. Характерното за него е и използването на „складовете пазари“ (бивши държавни складове където се извършва освен складиране на стоките и търговия на едро и дребно)¹⁴. Силовите охранители поставят под контрол значителна част от участниците във веригата на турската търговия. Така „на входа“ „водачките“, добавят към разходите си такса за охрана, а „на изхода“ – складовете пазари се поделят между най-мощните охранителни групировки. Периодичните сблъсъци между последните водят до сътресения и напрежения около контрола върху складовете пазари и „водачките“. В периодите на „войни“ между различните национални и регионални структури на „силовите застрахователи“ често биват палени и унищожавани стоки, а участниците – глобявани, отвлечани, малтретирани и дори убивани заради принадлежността им към дадена групировка.

„Златният период“ на групировките: овладяването на застрахователния бизнес в средата на 90-те години

Към средата на 1993 г. хаотичното завземане на свободни територии, осигуряващи продажба на услугата „насилие“, участието в контрабанда на стоки и контрола над черни пазари, като кражба на коли, трафик на наркотици, проституция, нелегален хазарт и др., вече е приключило. В процеса на преразпределяне и окрупняване на тези пазари се утвърждават **монополните позиции на силова структура с национален обхват – ВИС-1** („Вярност, инвестиции, сигурност-1“), чиято основна дейност е предлагането на „услуги, свързани с насилие“. Моделът, който ВИС-1 създава и развива изключително успешно, функционира чрез присъединяването на „охранителни фирми“ по места към основната организация в София. Целта е компанията да има свои представителства във всички големи градове на страната, а местните компании започват да се представят като нейни клонове. Присъединилата се структура запазва своята територия (град, регион, клиенти и др.) и приходи, като получава помощ срещу конкурентите си и съответно е задължена да оказва помощ на членуващите във ВИС-1¹⁵.

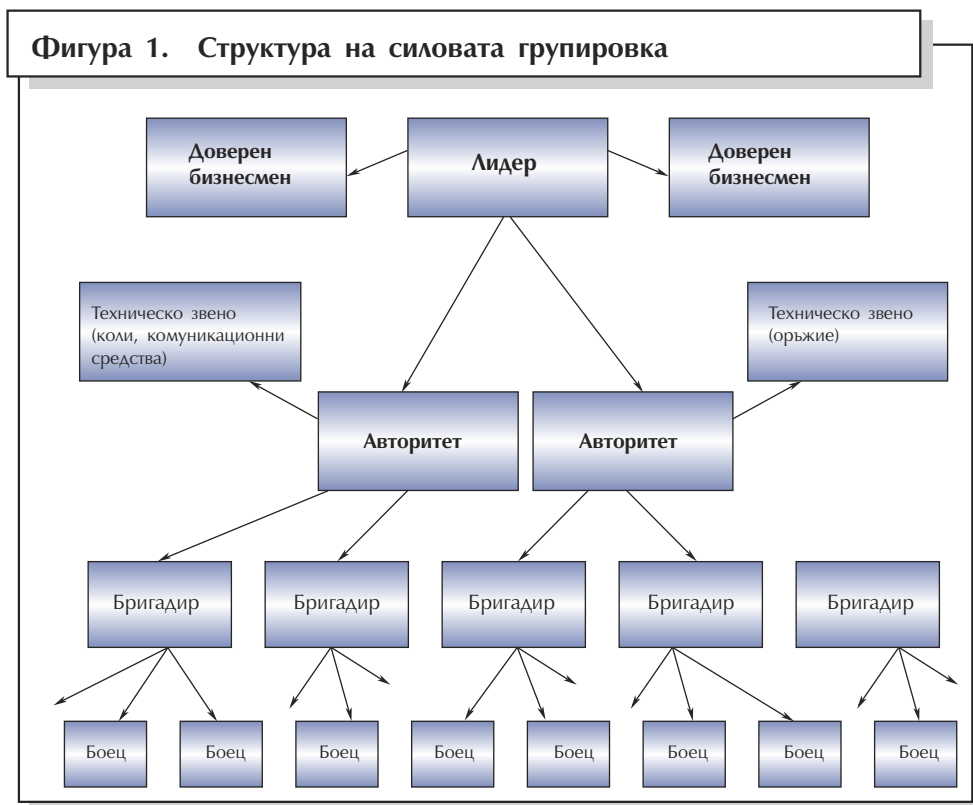
През разглеждания период държавата изобщо не се опитва да ограничи дейността на компанията. Според някои анализи МВР дори се намесва и взема страна в някои от най-конкурентните пазари, като София. Например при сблъсъците с конкуренти като „каратистите“, структурата около Иво Карамански и „седмиците“ (охранителната силова фирма „Клуб 777“) предста-

¹³ Вж. по-подробно: *Транспорт, контрабанда и организирана престъпност*. Център за изследване на демокрацията. С., 2004, с. 50.

¹⁴ Пак там, с. 51.

¹⁵ Например, ако в даден град (район) възникне проблем за представител на ВИС-1, той иска и получава помощ от централата, респективно от структури на организацията в съседни градове. В рамките на една година организацията се разраства лавинообразно и влезлите под чадъра на ВИС-1 фирми успяват да погълнат местните си конкурентни фирми, да ги изтласкат или унищожат. Това се отнася както за обикновените „охранителни фирми“, така и за престъпни групи, действащи на техните територии. Така ВИС-1 успява да постигне национално покритие. Въпреки това обаче висаджиите не съумяват да установят монопол в „охранителния бизнес“ в по-големите градове. В най-големите като София, Пловдив, Варна, Бургас, както и в някои по-малки градове различни местни силови структури като ТИМ, „Клуб 777“ и др. запазват своето влияние и дори притежават по-голямата част от пазара. Важно е да се отбележи, че ВИС-1 юридически е напълно легална компания, която предлага „охранителни услуги“.

вители на МВР често се намесват в полза на ВИС-1. Към средата на 2004 г. ВИС-1 има около 2000 служители, разпределени в различни по големина „бригади“. Анализът на структурата на ВИС-1 и другите „силови охранителни групировки“ дава основание да се твърди, че те в много отношения са заимствали и копирали страните в бившия Съветски съюз. Като цяло по-големите структури имат поне тристепенна йерархия и много от наименованията са точно копие на руските (вж. *Фигура 1*)¹⁶.

В средата на 90-те години обаче случаите на рекетиране, както и честите инциденти, свързани с използване на насилие, създават **изключително негативни обществени нагласи срещу „силовите охранители“**. Настъпилата политическа промяна¹⁷ води до предприемане на мерки от страна на държавата за свиване дейностите на частните охранители. През лятото на 1994 г. се появяват първите проекти за ограничаване от страна на МВР на частните

¹⁶ Причините за подобна близост не са ясни. Съществуват различни хипотези, като най-популярната е свързана със сблъсъка на българските силови структури с тези от бившия Съветски съюз (предимно руски, украински и кавказки) при опита им да навлязат в България. Другата хипотеза се опира преди всичко върху участието на българските силови структури в дейността на търговски фирми износителки и вносителки от страните на бившия Съветски съюз и предимно от Русия. Както е известно, след 1991–1992 г. руските силови структури се превръщат в гарант за изпълняването на търговските договорености с българските им колеги. През онзи период, за да бъде осъществена сделка с руски вносител на цигари например, износителят обикновено се обръща към подобна силова компания в България, която да гарантира задължението.

¹⁷ През лятото на 1994 г., след оттеглянето на подкрепата на БСП за правителството на Любен Берков, се провеждат предсрочни парламентарни избори, в резултат на които е сформирано ново правителство.

охранители, като в някои варианти дори се иска забрана на частната охранителна дейност. Въведено е изискването за лицензиране на охранителните фирми от МВР, както и забраната те да имат национално покритие¹⁸. В резултат много от „силовите охранители“ губят разрешенията си за охранителна дейност и трябва да напуснат пазара.

За да избегне новите ограничения, през 1995 г. ВИС-1 се пререгистрира с ново име и дейност. Новата **ВИС-2** има за предмет на дейност **застраховането**. На практика обаче на клиента се предлага своеобразен „пакет от услуги“: ако той не се съгласи да бъде застрахован, не само губи своята защита, но е изложен на физическа принуда, докато не капитулира. Официално обаче предлаганият от ВИС-2 договор не е за охрана, а за застраховане на обекта. Това „силово застраховане“ има обратна логика на нормалния застрахователен бизнес: вместо клиентът да плаща, за да бъде компенсиран при настъпване на застрахователно събитие, в случая той плаща рекет, за да не му се случи (преднамерено) подобен инцидент.

Основна застрахователна дейност на ВИС-2 става **автомобилното застраховане**. В средата на 90-те години в страната влизат годишно по около 70 000–100 000 западни автомобили (90 % втора употреба). Поради изключителното търсене в Източна Европа и Близкия изток се развива огромен пазар на крадени автомобили. В резултат в България кражбите на коли достигат няколкокостотин автомобили месечно, което за мащабите на страната означава, че всяко трето-четвърто домакинство (или частна компания) с новозакупена кола рискува да стане жертва на автомобилна кражба. Традиционните застрахователи не могат да се справят с тази вълна от автомобилни кражби, забавят изплащането на застраховката или не са в състояние да я изплатят.

Точно този пазар става прицел на „силовия застраховател“. В новата ситуация застрахованите във ВИС-2 автомобили получават защита срещу кражба от собствените структури на организацията, но и гаранция, че независимите криминални „деятели“ ще бъдат преследвани, ако посегнат на кола, застрахована от ВИС-2. Така към старата дейност на висаджиите за охрана на търговски обекти (магазини, ресторанти, складове и др.) се добавя и новата услуга – намиране на откраднатото или дори заплащане на щетите при настъпване на криминален инцидент. С течение на времето за клиента става ясно, че услугата при новия тип застраховател и придобиването на стикера „ВИС-2“ минимизира риска от кражба или увреждане на неговия автомобил. Бързото развитие на ВИС-2 обаче създава **нарастващи вътрешноорганизационни проблеми**. Конкурентите ѝ по места започват да се обединяват срещу националната централа на компанията. Подобно на традиционните корпорации, и тук всеки опит да се наложи централизирано управление създава напрежение в организацията. Вследствие на това от системата на ВИС-2 излизат първите силови лидери, които отказват да признаят авторитета на Васил Илиев. Те стават ядрото за възникването на **новата силова структура СИК** („София иншурънс къмпани“). За разлика от ВИС новата компания няма водещ лидер. До края

¹⁸ Вж. Наредба № 14 от 25 март 1994 г. за издаване на разрешения за осъществяване на дейност по охрана на обекти и лица от физически и юридически лица (издадена от министъра на вътрешните работи, обн., ДВ, бр. 28 от 1 апр. 1994 г., изм. и доп., бр. 99 от 2 дек. 1994 г., бр. 18 от 28 февр. 1997 г., отм., бр. 19 от 2 март 1999 г.).

на съществуването ѝ и след това различните ѝ реструктурирани фирми се ръководят от 6–8 публично известни личности. Към новосъздадената структура бързо се присъединяват конкурентни на ВИС местни структури в страната, както и недоволни, които излизат от ВИС. Подобно на ВИС-2, новосъздадената СИК също се ориентира към силовото застраховане.

Така през 1995 г. се оформят основните структури на организираната престъпност в страната. През последвалия период всички криминални и полукриминални икономически групи се идентифицират с едната от двете големи групировки. Въпреки че малко по-късно се появяват нови силови застрахователни компании, като „Аполо Болкан“, „Корона Инс“, ЗК „Левски-Спартак“, „Зора Инс“ и други, които имитират успешно схемата на двата големи силови застрахователя и успяват да завземат известен пазарен дял, до настоящия момент разделението между криминалните и икономическите групировки продължава да е в съответствие с първоначалното им обособяване от ВИС-2 или СИК.

„Застрахователният период“ (1994–1997) може да се определи като „златен век“ на българската организирана престъпност. Въпреки че югоембаргото е отменено през 1995 г. и приходите от контрабандата със страните от Югославия намаляват, това е периодът, когато силовите групировки успяват да постигнат влияние, обхващащо представители на изпълнителната, законодателната и съдебната власт. Показателен за мащабите на това влияние е фактът, че стикерите за застраховка с емблемите на СИК и ВИС-2 стават задължителен атрибут на почти всяка по-добре изглеждаща кола, магазин, офис, ресторант и т.н. Колите или търговските обекти, останали без такива стикери, рискуват в рамките на денонощие да станат обект на престъпление. В този период силовите застрахователи претендират, че именно те, а не полицията, допринасят за премахване на престъпността¹⁹.

Реструктуриране на силовите групировки (в края на 90-те години – началото на XXI век)

След политическата промяна в началото на 1997 г. става ясно, че в бъдеще големите структури на организираната престъпност трябва да търсят ново поприще. **Изтласкването на силовите групировки от застрахователния пазар** започва с началото на процеса на лицензиране през следващата година²⁰. През въпросния период всички застрахователни компании трябва да бъдат лицензирани от Националния съвет по застраховане, а Дирекцията за застрахователен надзор е оторизирана да упражнява надзор над дейността на застрахователите на оперативно равнище. След първата вълна на лицензиране през 1998 г. пазарът е сведен до 27 от работещите дотогава около 100 застрахователни компании. Лиценз не получават „Юнион Инс“ (новото наименование на СИК), „Планета Инс“ (за която се твърди, че е приемник на ВИС-2), „Зора Инс“, „Корона Инс“, свързаните с „Мултигруп“ „София Инс“ и „София-живот“, както и „Аполо Болкан“ и други, които са създадени от бивши барети.

¹⁹ През този период силовите застрахователни компании демонстрират преследване и наказване на криминалния контингент, включително чрез пиар в средствата за масово осведомяване, за това как разкриват малолетни крадци и преследват наркодилъри.

²⁰ През 1996 г. е приет Законът за застраховането, с който се въвежда държавен надзор в лицето на Дирекцията за застрахователен надзор – агенция към Министерството на финансите. Но реално тя започва да действа в края на 1997 г.

В края на 90-те години решаващ фактор за реструктуриране дейността на организираната престъпност е **ориентацията на властите към компромис както с олигархичните, така и със силовите групировки**. Постигната е договореност с лидерите на различните групировки – държавата се съгласява да бъде легализиран техният „сив“ бизнес, но при условие, че те се откажат от криминалната си дейност. На практика, подобно на казуса с олигархичните структури²¹, и силовите групировки получават възможността, необезпокоявани от данъчните и полицейските органи, както и от съдебната система, да продължат голяма част от дейностите си. Този процес на дистанциране на силовите групировки от откровено криминални операции намира метафоричен израз в призива на Илия Павлов²² „гущерът да отреже опашката си“.

С началото на политическата стабилизация (февруари 1997 г.) и въвеждането на паричния съвет (лялото на 1997 г.) започва процес на **постепенна легализация както на вътрешните продажби на стоки, така и на външнотърговската дейност**. От контрабанда на стоки тип „вдигната бариера“ (т.е. без митническо оформяне на стоките) постепенно се преминава към по-леки форми на митнически нарушения, като обмитяване на стоки по занижени цени, деклариране на по-малко количество или различен вид стока. При някои стоки за масова употреба вносът е почти изцяло законен – например алкохол и прах за пране. При други – например дрехи или хранителни продукти, въпреки укриването на част от стойността, чистата контрабанда почти изчезва. Преходът от черно-криминални към сиви дейности е свързан с внос и търговия най-вече с алкохол и горива²³.

²¹ Най-вече свързаните с „кредитните милионери“, фалиралите банки и ликвидирани държавни предприятия.

²² Илия Павлов е създател и президент на „Мултигруп“, в класацията на полското списание „Vprost“ за 2002 г. е обявен за най-богатия българин, убит е през 2003 г.

²³ През периода 1991–1996 г. вносните цигари достигат почти 50 % от предлагането на националния пазар, като те са почти 100 % контрабанда. Подобна е ситуацията с вносният алкохол (шотландско уиски и известни марки водка). Поради икономическата криза от 1996–1997 г. националният тютюнев монополист „Булгартабак“ успява да си върне 80 % от пазара, защото вносните цигари са твърде скъпи за българския потребител. След политическата стабилизация и подобряването на митническия контрол основните канали за внос на чужди цигари остават безмитните магазини по границите, а чистата контрабанда рязко намалява. Според изчисления на Центъра за изследване на демокрацията в периода 1998–2001 г. обемите на този полулугален, т.е. сив внос, чрез безмитните магазини се изчисляват на около 45 млн. щ.д. годишно. Прилаганата при тях схема е спестяването на акцизи чрез препродажбата в страната от дребни търговци на около 70–80 % от оборота цигари на безмитните магазини. Подобни тенденции се наблюдават и при вноса на алкохол. През периода 1998–1999 г. всички основни мултинационални компании предпочитат да влязат в България и да продават законно, отказвайки се от старите си партньори, които са внасяли почти напълно контрабандно. Показателни са данните на митническата статистика през този период. Ако през 1998 г. е внесен алкохол за 4,1 млн. лева, през 2000 г. цифрата достига 20 млн. Проблемът е, че към 2000 г. същите контрабандисти купуват от безмитните магазини по света марките, които се търсят в България, и започват да ги внасят в страната на по-ниски цени от тези на големите мултинационални компании. Въпреки че плащат данъците и акциза, в крайна сметка техните цени са по-ниски, защото нямат разходи за реклама, офиси, развитие на дистрибуторската мрежа и пр. Този т.нар. паралелен внос се определя от собствениците на марките като „сив“, защото при него губещи са както официалните вносители, така и бюджетът. В случая бившите контрабандисти, които се заемат с този вид внос, успяват да се възползват от пропуските в закона. Подобна е ситуацията при алкохола от безмитните магазини. Типична става практиката ресторанти, нощни клубове и заведения в големите градове да се зареждат от безмитните магазини, като по този начин пестят от неплатени акцизи и ДДС.

Успоредно с това обаче, отделни групировки или техни подразделения продължават да са активни играчи на черните пазари. **Трафикът и разпространението на наркотици се запазват като основен криминален пазар.** Нова ниша за престъпна дейност е фалшифицирането на пари и документи, където българската организирана престъпност получава конкурентно предимство пред другите балкански мафии. Вероятно най-големият външен черен пазар през този период е **износът на проституция.** В много отношения тук става въпрос за експанзия в Западна Европа на съществуващия вътрешен пазар, контролиран от „силовите предприемачи“, който донася на сутеньорските мрежи по-високи приходи дори от трафика на наркотици.

Изкушението за включване в сивите и черните пазари е лесно обяснимо икономически. При съществуващия в края на 90-те години 30–35 % сив сектор (спрямо БВП) дори за легитимните бизнес структури е трудно да останат изцяло в рамките на закона, без да губят конкурентно предимство. На практика това е по силите единствено на големите мултинационални компании. При българските фирми всеки опит за намаляване над определен процент на сивите бизнес дейности води до загуба на конкурентоспособност, тъй като печалбите в легалния бизнес са с 30–50 % по-ниски, отколкото на сивите пазари, и с няколкостотин процента по-малко от черните пазари.

В структурно отношение разрушаването на основните източници на доход на силовите групировки (силово застраховане и контрабанда на стоки) води до разпадане на старите структури. Същевременно, особено на местно равнище, раздробявайки структурите си и създавайки мрежи, групировките запазват охраната на складовите пазари и трасетата. Съответните местни авторитети от бившите силови групировки успяват да запазят контрола над ключовите контрабандни зони по турската и гръцката граница, а също и над някои от най-големите градове, въпреки че старата йерархия и субординация са разрушени. Раздробените структури постепенно влизат в нови отношения помежду си. Бившите конкуренти започват да участват в общи канали, осигурявайки различни звена от системата, а старите партньори се превръщат в конкуренти и дори врагове заради преразпределянето на предишни клиенти.

През този период започва да се оформя **нов тип организация на организираната престъпност – мрежови структури**, чиито участници осигуряват различни услуги – банкови кредити, транспорт, спедиторски услуги, митническо, данъчно и полицейско покровителство. Използват се различни начини на въздействие – от реактивиране на дългогодишни устойчиви взаимоотношения между фирми до криминални „проекти“, при които престъпната група се разпуска непосредствено след осъществяване на операцията. За разлика от старите структури на ВИС и СИК, чиито по-известни членове са познати не само на специалните служби и полицията, а дори и на широката общественост, при новата мрежова организация се стига до публична известност единствено при допускане на инциденти.

Периодът след 1998 г. е **успешен за новите по-малки и гъвкави структури на организираната престъпност**, въпреки прекратяването на много от най-доходоносните дейности, свързани с предлагане на насилие и стокова контрабанда. Тези загуби се компенсират от широките възможности за ин-

вестиране на мръсни капитали в разгърналия се през този период процес на приватизация на държавните предприятия и обекти. Активите на банките и на фондовете от масовата приватизация също предоставят изключително благоприятна възможност за изпиране на мръсни пари. Приоритет стават различни търговски дружества и производствени предприятия. В рамките на 2–3 години са направени различни инвестиции на пазари, които предполагат относително прост технологичен цикъл и запазване цената на активите. Преориентирането към легални бизнеси в много отношения копира инвестициите на италианско-американската организирана престъпност предимно в бързооборотни и високопечеливши сектори (туризъм, хранителни заведения, развлекателна индустрия, магазини за модни дрехи, автомобилни сервизи, складове на едро, транспорт и т.н.).

1.2. ОЛИГАРХИЧНИТЕ СТРУКТУРИ

Поява и структуриране на олигархичните корпорации

Успоредно с развитието на силовите групировки още в началото на прехода се появява **качествено различен тип икономически структури, които получават достъп до ресурси не чрез насилие, а чрез връзки с политическите елити**²⁴. Ползвайки се от съдействието на политици от различни формации, няколко десетки икономически групировки успяват да се утвърдят в процеса на преразпределяне на тази собственост в своя полза. В много отношения техните лидери наподобяват руските олигарси. Между тях и „силовите предприемачи“ съществува „генетична“ разлика. При силовите структури принципът на развитие е от долу на горе: използват насилие, за да завладеят съответните материални активи и да получат финансови ресурси от малки и средни бизнесмени, след което влизат в „партньорски отношения“ с местни структури на властта и представители на правозащитните органи на средно ниво, а в крайна сметка – в корупционни взаимоотношения с политиците на национално ниво. За „олигарсите“ развитието е **от горе на долу**: завладеват управлението на държавата, като „вербуват“ ключови политици в изпълнителната власт и „овладяват ръководствата“ на политическите партии. Подобна симбиоза им позволява впоследствие да сменят неудобни директори на предприятия, да получават неограничено банково финансиране, да внасят и изнасят стоки без митнически контрол, да избягват данъчни проверки и т.н.

²⁴ Съществуват значителен брой анализи на олигархичните структури в Източна Европа: Ganev, V. *Preying on the State: The Transformation of Bulgaria after 1989*. Lengyel, G. (ed.). *Cohesion and division of economic elites in central and eastern Europe: contains chapters on the economic elite in most East European countries*; Barnes, A. *Comparative theft: context and choice in the Hungarian, Czech, and Russian transformations, 1989–2000, East European Politics & Societies*, Summer 2003, v 17 i3, p. 533 (565); Miklos, I. *Economic Transition and the Emergence of Clientelist Structures in Slovakia*; Schwartz, A. *The politics of greed: how privatization structured politics in Central and Eastern Europe*; Gould, J. *Beyond Creating Owners: Privatization and Democratization in the Slovak and Czech Republics, 1990–1998*; Darden. *Blackmail as a Tool of State Domination: Ukraine under Kuchma*. – *East European Constitutional Review*, Vol. 10, Nos. 2/3 (Spring/Summer 2001), pp. 67–71. Albats, Y. *Bureaucrats and the Russian transition: the politics of accommodation, 1991–2003, etc.*, 2004.

Лидерите на тези протоолигархични организации са предимно **бивши служители на Държавна сигурност и на външнотърговските представителства на страната (голяма част от тях свързани с Държавна сигурност)**. Типично за тях е развиването на „информационни отдели“, което подсказва за по-сериозните им бизнес амбиции. В арсенала им е и по-активното използване на офшорни компании, като част от техните наднационални по структурата си корпорации. Тази ниша на сравнително легитимен бизнес предполага и делегиране на силовите операции и методи на подизпълнители. Пример в това отношение е използването на силовата групировка ВИС-1 в качеството ѝ на подизпълнител на олигархичната структура „Мултигруп“²⁵.

Наред с овладяването на политически лостове, не по-маловажен приоритет при олигархическия модел е получаването на **влияние в държавната администрация**. Основна характеристика на този подход е привличането в частните компании на олигарсите на компетентни висши държавни служители – от шефове на отдели в министерствата до директори в държавните предприятия, които често се оказват безработни поради постоянните политически сътресения през 90-те години. При този модел процесът е двустранен, като олигарсите се превръщат в кадровици на висшата администрация. Овладяването на ключови позиции в държавните институции и предприятия е стратегически важно. Много са случаите, когато, за разлика от политиците, които са с ограничен времеви хоризонт на влияние, държавни служители или директори „оцеляват“ с години. Последницата е, че възниква уникален симбиозен модел, при който няма принципна разлика къде точно започва частната и къде свършва държавната собственост.

Тъй като в началото на 90-те години държавната собственост в индустрията и финансите продължава да е почти 90 %, а приватизацията по различни причини протича изключително бавно, „кандидат-олигарсите“ използват специални техники за **„източване“ на публичния сектор**. За разлика от страните в Източна Европа, където колегите им съсредоточават активността си върху придобиване на собственост (създаване на фондове за масова приватизация, изкупуване на ваучери, участие в мениджърски тип приватизация и др.), в България до средата на 1996 г. основната възможност е използването на държавни активи. Особено популярна е схемата за установяване на контрол на входа и изхода на големите държавни предприятия. За целта се монополизират всички доставки за предприятията (суровини, материали, резервни части, машини и пр.), докато готовата продукция се реализира (продажби, износ) през частни фирми. Така, без да инвестират в заплати, данъци и други разходи, големите частни групировки приватизират печелившите дейности на държавните предприятия. Значими индустриални структури, като металургични комбинати, химически предприятия, машиностроителни холдинги, военни заводи и др., се оказват на загуба, започват протестни действия и държавата поема техните загуби, отпуска им чрез държавните банки необходимите кредити (най-често за заплати), което само отлага поредната криза.

²⁵ Олигархичните структури преминават през различни периоди в развитието си и в отношенията си. Например към 1994 г. отношенията между ВИС и „Мултигруп“ стигат до открит конфликт, което принуждава Илия Павлов да създаде собствени структури за вътрешна сигурност.

Друга популярна сред кандидат-олигарсите схема от 90-те години е **„източване“ на държавните банки** и дори финансиране чрез БНБ. Техните финансови структури (банки и финансови къщи) получават кредити от държавните банки, по които плащат или изключително ниски лихви, или забавят връщанията, или просто не връщат заемите, фалирайки фирмите, чрез които са вземали кредити. Резултатът е, че най-големите държавни банки се превръщат в „кухи“ структури, които са в основата на кризата през 1996–1997 г. Подобно е положението и при частните банки. С малки изключения те не функционират като финансови институции, а се превръщат в организации, които концентрират собственост за сметка на нарастващи необслужвани задължения. Банковата криза води и до затварянето на почти 90 % от частните банки, като по различни оценки загубеното национално богатство (пряко и непряко) в резултат на тази криза се оценява на около 10 млрд. долара.

Освен в различните форми на преразпределяне и разрушаване на националното богатство чрез трансформиране на държавна собственост в частна тези **„икономически структури“** се настаняват и в **контрабандните схеми за внос и износ на стоки**. Описаните по-горе групи пазари, в които участват **„силовите структури“**, се използват и от олигархичните структури, чиито схеми са по-широки и сложни. За разлика от **„силовите структури“** те обаче избягват масовото насилие и предпочитат да работят чрез корумпиране на държавни служители и използване на държавните институции като основен инструмент. Резултатът от подобно партньорство проличава при анализа на контрабандния износ на петролни продукти за Сърбия. Докато **„силовите предприемачи“** се задоволяват с трафика на няколко автоцистерни чрез свои фирми или с получаване на рента срещу охраната на дребни търговци, олигархичните корпорации изнасят цели танкери и влакови композиции. Единствено по силите на олигарсите е обезпечаването на национални по мащаб схеми – от вноса на танкери с петрол, през преработката му в български нефтени рафинерии до превоза с държавната железница през цялата страна и контролирания му износ в ембаргова Югославия. Същата схема се използва и при контрабандния внос на други бързоликвидни стоки, като алкохол, цигари и захар.

В края на 90-те години доминиращата форма на участие на олигарсите в преразпределянето на националното богатство става участието им в процесите на приватизация на държавна собственост. Най-типичната форма на тяхно участие е т.нар. **работническо-мениджърска приватизация**, както и използването на синдиките за завземане на фалиралите предприятия и финансовите институции. Други разпространени форми са участието в приватизационните фондове при масовата приватизация, както и в касовата приватизация чрез офшорни компании. Тези дейности предоставят на олигарсите и на техните колеги от силовото застраховане възможност да изперат мръсните пари, натрупани от криминални дейности през 90-те години.

Любопитно е да се отбележи, че при олигархичните структури в България могат да се открият **два типа комуникационни стратегии**. Първата, е **„конспиративният тип поведение“**. Собствеността върху компаниите и активите се прикрива с разнообразни техники през български и чужди юридически и физически лица. За целта се използват офшорни регистрации, компании и фондове с анонимни собственици и дори големи мултинационални корпора-

ции, от които се купува правото за продаване на марката в страната, франчайз и т.н. Чрез доверени управители, наемани чрез доверени посредници, се „завземат“ и основават нови фирми, холдинги, участва се в приватизация, купуват се активи.

Втората стратегия е **агресивният пиар**. В този случай се използват различни техники за самореклама и лобизъм – от медийни кампании до купуване на политици и партии. Привържениците на подобно поведение създават или купуват средства за масово осведомяване (и техни представители), плащайки по такъв начин за медиен комфорт. Това е известната руска схема на превръщането на медийната власт в политическа и оттам трансформирането ѝ в икономическа. За да следват руския модел, българските олигарси трябва да достигнат определени мащаби на бизнес дейностите си. Въпреки че тази група предприемачи получава първоначален финансов тласък от политически „приятели“, техните възможности остават значително по-скромни от тези на руските им колеги. За да постигнат по-голямо обществено влияние, тенденцията на българските олигарси е към създаване на съвместни обединения, които да им придадат допълнителна легитимност. Именно представителите на тази група се възприемат от обществеността и политическия елит като легитимните лица на националния капитал.

Съюзът за стопанска инициатива на гражданите е първият опит за подобно обединение. Той е последван от **клуб „Патронат“**, който подготвя почвата за **най-известното обединение – Г-13**. Основано през 1993 г., то е разнородна компания, включваща най-големите икономически групировки тогава („Мултигруп“, „Турист банк“, „Нове холдинг“, „Трон“, „Агробизнесбанк“, „Капиталбанк“, „Орел“, „Буларентерпрайсиз“, „Лекс“ – Георги Аврамов, Банка „Славяни“, ССИГ, „Пресгрупа 168 часа“, държавната оръжейна фирма „Тератон“²⁶). Опазването на българското национално богатство от „нашествието“ на чуждестранния капитал е формулирано като основна задача на тази структура. „Патриотизмът“ на Г-13 обаче не изключва посреднически услуги към чуждите корпорации.

²⁶ Поради различната съдба на участниците в Г-13, които ще се срещат и по-късно в текста, някои факти следва да се споменат още тук.

„Мултигруп“ до 2003 г. се смята за най-голямата българска групировка с огромни активи от туризма до машиностроенето и енергетиката. След смъртта на нейния президент Илия Павлов на 7 март 2003 г. (вж. по-долу) групировката се реструктурира, като продава голяма част от активите си.

Групировката „Трон“ успява чрез триъгълни операции с дълг между България, Русия и Полша да се превърне в основен конкурент на „Мултигруп“. Създава вестник „Стандарт“ и получава първия GSM лиценз без търг, дал ѝ възможност да създаде GSM оператора „Мобилтел“. По-късно собственикът на „Трон“ Красимир Стойчев продава GSM оператора на руския милиардер Майкъл Чорни. Пловдивската групировка „Агробизнесбанк“ притежава различни търговски фирми, финансови къщи, вестник „Марица“, радиоверига „Ком“, кабелна телевизия „Тракия“ и др. Банката е затворена от БНБ през 1996 г. и по-късно е обявена в несъстоятелност. На председателя ѝ Христо Александров са повдигнати различни обвинения за финансови престъпления и той е осъден през ноември 2005 г. за безстопанственост. „Капиталбанк“ с президент Ангел Първанов финансира „Трон“ и изпада в несъстоятелност заради това. Лицензът на банката е отнет през 1997 г.

Застрахователна компания „Орел“ продължава да е сред първите 10 застрахователи в страната. Председателят ѝ Добромир Гущеров сега е депутат от БСП.

Конфликтите между членовете на Г-13 са толкова дълбоки, че за реално функциониране на клуба не може да се говори и той се разпада след около двугодишно съществуване. Необходимо е да се отбележи, че извън кръга Г-13 остават значителен брой големи бизнес групировки с национално влияние (Първа частна банка, „Литекс“, ТИМ и др.), които, без да използват конспиративни техники, избягват излишното медийно внимание. Извън нея са и някои по-малки структури с регионално влияние.

1.3. ЕКСТРЕМНО-РИСКОВИТЕ ПРЕДПРИЕМАЧИ

Анализът на българската организирана престъпност откроява и достатъчно обособена **междинна група криминални предприемачи**, които отговарят на всички критерии за организирана престъпност. Тя условно може да бъде наречена група на „черните предприемачи“ и да бъде ситуирана между „силовите предприемачи“ и „олигарсите“. При „черните“ или екстремно-рисковите предприемачи основният източник на приходи е сивият и черно-криминалният пазар. Самите силови предприемачи и олигарсите също могат да бъдат причислени към черните предприемачи, но разликата при тях е, че започват първоначалната си дейност с непазарни средства – „продажба на насилие и защита“ или корупционни партньорства с политическите елити.

По своя професионален състав екстремно-рисковите предприемачи са **хора с „пазарни професии“**, като бармани, сервитьори и таксиметрови шофьори (някои от които работили успоредно и за службите), които още преди 1990 г. участват в българските сиви пазари, доставяйки дефицитни стоки на местните елити. Към тази група може да се причислят и някои чужди граждани от Близкия и Средния изток (част от тях също обвързани с бившите служби). За броя на тези „черни предприемачи“ може само да се съди от различните списъци, които МВР се опитва да съставя след 1995 г., както и от публикувания от БНБ през 1997 г. списък с имената на 5000 кредитни милионери.

„**Туристспорт банк**“, е втората по големина частна банка през този период и се представлява от Емил Кюлев (убит на 26 октомври 2005 г.). Тя е затворена през 1996 г. Емил Кюлев напуска преди това и създава „Росексимбанк“, която работи главно с Русия. По късно той участва в приватизацията на ДЗИ и създава „ДЗИ Груп“ (най-голямата застрахователна компания и сред десетте най-големи български банки).

„**Пресгрупа 168 часа**“ притежава най-големия по това време всекидневник „24 часа“ и най-големия седмичник „168 часа“. Представител на пресгрупата в Г-13 е Петьо Блъсков. При кризата от 1996–1997 г. тя е купена от немската медийна компания WAZ. По-късно Петьо Блъсков създава нов вестник – „Монитор“.

„**Нове холдинг**“ с председател Васил Божков при създаването на Г-13 е сред най-незабележимите икономически структури. В настоящия момент повечето анализатори в страната я определят като най-успешната икономическа структура, в чийто холдинг присъстват над 350 компании, работещи на различни пазари на страната.

„**Тератон**“ е държавна компания, специализирана в търговията с оръжие, и нейният председател Младен Мутафчийски е държавен служител. След смяната на ръководството той участва в различни частни структури, инвестиращи от туризъм до битова електроника.

„**Булварентерпрайсиз**“ начело с Борислав Дионисиев се специализира предимно в търговия и е известна с това, че е официален дилър на „Опел“. Няма успеха на структури като „Мултигруп“, „Нове“ и ДЗИ. Борислав Дионисиев успява умерено да разшири личното си богатство чрез дружества като „Булвария холдинг“ и „Електромашинари холдинг“. Става известен с приватизацията на „Електроимпекс“.

„**Лекс**“ с президент Георги Аврамов се оказва една от финансовите пирамиди, която се срива през 1995 г. и изчезва от сцената.

При този тип организирана престъпност ориентацията е предимно към задоволяване на най-острите дефицити и деформации на пазара, които в началото на прехода отразяват наследените слабости на социалистическата икономика. **Черните предприемачи създават и контролират съответно черни и сиви канали за внос, износ и дистрибуция.** За разлика от преобладаващата маса частни предприемачи през първия период на прехода те не просто си спестяват част от дължимите мита, данъци и такси, а предпочитат изцяло криминалните трансакции. Профилирането на „черните предприемачи“ е предимно в търговията с дефицитни стоки, като захар, олио, месо, мляко, части за коли, текстил, обувки, битова електроника. Те са и първите, които прилагат масово корупция в брой спрямо държавни служители – митничари, полицаи, данъчни и други служители. Екстремно-рисковите предприемачи създават фирми, студентски кооперации и фондации като кухи структури за избягване на финансовия контрол. За тях е характерно вземането на необезпечени заеми от банки с ясната идея, че няма да ги върнат. Техни жертви са както държавни субекти, така и частни бизнес партньори.

За разлика от олигарсите и силовите предприемачи криминалните им организации са много по-малки и още в началото на прехода работят в мрежи. Същевременно черните предприемачи се стремят да получат подкрепата и на силовите групировки, и на олигарсите. Те често влизат в олигархичните холдинги, работят за тях, получават услуги и им правят услуги. В определени периоди дори се идентифицират като част от големите силови или олигархични структури. В края на 90-те години все по-често работят самостоятелно.

В рамките на първите няколко години след демократичния преход черните предприемачи обикновено първи откриват най-доходоносните пазари – независимо дали е внос на контрабандни цигари, фиктивен или реален износ на български цигари, контрабанда на марков алкохол или производство и продажба на евтин алкохол. След разработването на пазара често губят пазарния си дял или са принудени да влизат в партньорство от полза на по-силните силови и олигархични структури, или най-малкото да почнат да им плащат отчисления. Същото се случва и при контрабандата през югославската граница, макар че става дума за много по-големи приходи.

Освен пионерската си роля в разработването на вътрешните сиви и черни пазари екстремно-рисковите предприемачи са и първите бизнес структури, които се **ориентират към големите западни компании.** Те се опитват да си осигурят пространство в легалния бизнес, купувайки правото да представят световни марки и франчайз със съзнанието, че първоначално този бизнес ще носи загуби, но все пак представлява инвестиция в бъдеще, когато вътрешният пазар стане достатъчно голям и легален.

1.4. НОВАТА СИМБИОЗА: ОРГАНИЗИРАНАТА ПРЕСТЪПНОСТ НА ПРАГА НА ЕВРОПА

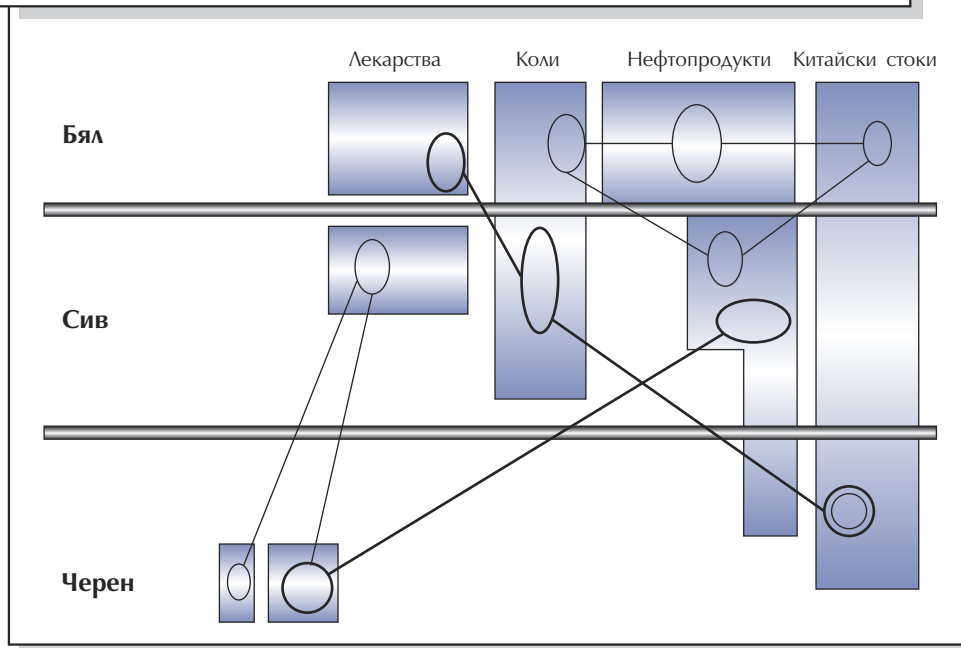
С приключването на основните процеси на първоначално натрупване на капитали и на преразпределяне на националното богатство в зората на сегашното десетилетие започва да се оформя и съществуващата днес конфигурация на организираната престъпност в страната. Тя се характеризира със **симбиозна структура**, включваща трите типа на организираната престъпност от началото на прехода – **силовите предприемачи, олигарсите и черните предприемачи**. В резултат постепенно се налага нов тип универсална структура на организираната престъпност, която е активна не само на черните и сивите пазари, но и в легитимния бизнес.

На *Фигура 2* е направен схематичен опит да се визуализира участието на престъпните капитали в търговските мрежи и позиционирането им в различните пазари – легални, сиви и черни²⁷.

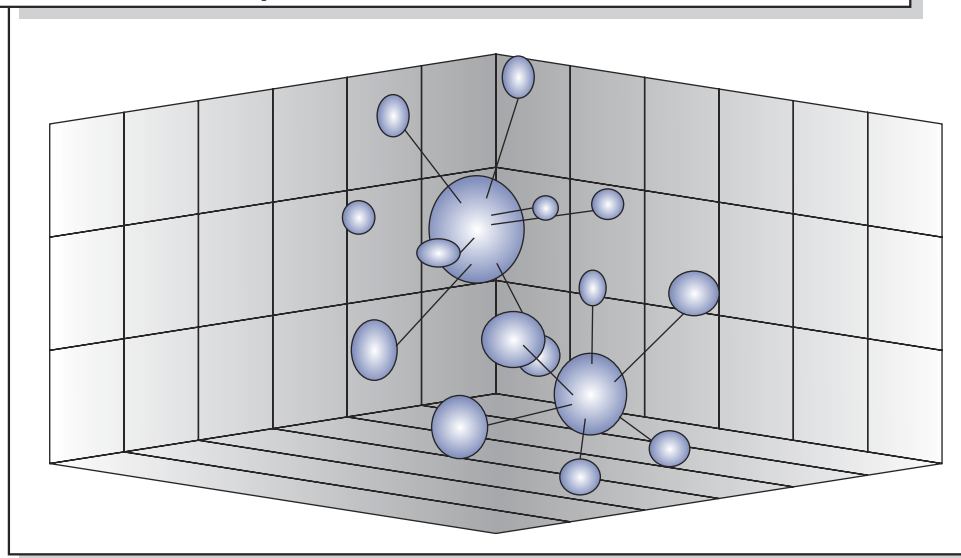
Съчетаването на законни с незаконни бизнес дейности изисква следването на успешна **стратегия на оцеляване и експанзия**. Тя се свежда до механизма на прехвърляне на „мръсните операции“ на нисши структури и на зависими от босовите подизпълнители. Същевременно лидерите на престъпните групировки притежават напълно легални „чисти фирми“ и избягват участие дори в минимални рискови практики. Основната част от доходите на съответната престъпна групировка се осигурява от фирми, които имат в репертоара си сиви бизнес дейности. Тези „бяло-сиви“ фирми са най-големите и най-типичните за олигархичните холдинги и за бившите силови групировки.

²⁷ Ако „се разреже“ този трислоен модел на пазари, региони и структури на организираната престъпност, може да се очертаят няколко основни характеристики. На първо място е големината на всеки пазар. На второ място може да се определи каква е структурата на съответния пазар по отношението на слоевете – легално, сиво и черно. Например при най-големия пазар в страната – на недвижимата собственост, важният въпрос е какъв процент от оборота на този пазар е бял, т.е. за него са платени всички данъци и такси, регистрацията е направена по всички законови изисквания и т.н.; каква част от обемите са в сивата зона, т.е. за тях не е обявявана реалната цена, съответно не са платени всички данъци и такси и съществуват разрешителни документи (за строителство, регулации и пр.), които са направени с някакви нарушения; съответно при черния сегмент на пазара са налице открито криминални измами, включително фалшификации на документи, отнемане на собственост по насилствен начин и т.н. Анализ по вертикала може да се направи и при нефтопродуктите, където, за разлика от 90-те години, почти няма черен сегмент. При третия по големина пазар – на нови и стари автомобили – сивият пазар се сви многократно след отпадането на различните ограничения в процеса на присъединяването на страната към ЕС, докато черният пазар е в процес на значително преструктуриране. Подобна структура може да се проследи при всеки пазар, като се отчита обстоятелството, че при някои пазари (например на наркотици) няма легални и сиви пазари, а при пазара на сексуални услуги няма легален сегмент в страната, но има много възможности в Европейския съюз. В България може да се открият и напълно легални пазари при търговията с масови стоки като този на бирата, праха за пране, банковите услуги и пр. И при трите слоя – бял, сив и черен – може да се открият структури на организираната престъпност. Освен във вертикален пазарите могат да се анализират и в хоризонтален план, където да се проследят големината и структурата им в съответните региони. Понякога две-три регионални структури са в състояние да контролират икономиката на средноголям град и общините около него.

Фигура 2 а. Участие на престъпни капитали на различните пазари

Фигура 2 б. Участие на престъпни капитали на различните пазари

Друга важна черта в дейността на фирмите на престъпните групировки е тяхното **роене** – т.е. увеличаването на броя им, но не и на този на служителите, и техния капитал, активи и продажби. Честа практика в това отношение е босовете на големи легални компании да задължават дългогодишните си служители да регистрират компании на свое име. При възникване на проблеми с държавните институции тези скоротечни фирми прекратяват дейността си, а отговорността им се размива. Може да се даде пример с една от най-големите сиви мрежи в страната, която включва над 350 легални фирми,

работещи в най-различни сфери – от внос на автомобили до национална мрежа за спортни залагания.

При необходимост се прибегва и до сътрудничество между силовите играчи, като техните фирми си продават „услуги“ с цел затварянето на веригата за външни участници.

Най-рисковите дейности, свързани с черните пазари, като източване на ДДС, укриване на обороти от хазарт, престъпления с културни ценности, контрабанда на цигари и др., са опосредствани чрез включването най-малко на 5–6 компании. По правило тези структури са много малки, като ядрата им се състоят от двама-трима души. Тяхното съществуване продължава само до реализирането на съответната криминална операция; те наподобяват **легални „проекти“, чиито екипи се разпадат след реализирането им**. Подобна тактика позволява лесно да се прикрият следите на криминалния бизнес. Например при залавянето на участници в наркопазара на средно ниво „щифетата“ се поема от незасегнатите звена, така че дори в рамките на едно денонощие дефицитът на стока се ликвидира. Друг пример е възстановяването на дейността на контрабандните канали само дни след тяхното разкриване от правоохранителните органи.

Разслоението „легално–нелегално“ се извършва и в самите групировки по скалата „стари–млади“. През последните години се очертава тенденция **постарите и влиятелни членове на организираната престъпност да преминават към напълно легален бизнес²⁸, а по-младите и неизвестни от техните антуражи да поемат контрола над сивите и черните структури**. За да бъдат допълнително защитени, лидерите на съответната структура купуват активи извън страната (западноевропейска, азиатска или американска държава). Това позволява на съответния бос да демонстрира, че е признат като легитимен бизнесмен в развита държава, както и да живее продължително в нея при възникване на заплахата лично за него или за „бизнеса му“ в България (независимо дали от конкуренти или от органите на реда).

При функционирането на мрежите в трите типа пазари (бял, сив и черен) се използва **стратегията на пазарната мобилност**, отразяваща променящата се конюнктура. Например при организирани действия на държавата срещу дадена групировка нейната дейност на черния пазар силно се редуцира или напълно се прекратява за определен период (пример в това отношение е временното спиране продажбите на алкохол без бандероли). При прекратяване на проверките от страна на държавата старите схеми отново се възстановяват.

Крайната цел на съответната престъпна групировка, разполагаща с развити мрежи от фирми и лица, е **установяването на монопол или картел върху определени пазари**. Това става чрез използването на клиентелни контакти с политическите елити, прилагането на корупционни техники за печелене на обществени поръчки, облагодетелстването от непазарни конкурентни предимства (спестяване на данъци, акцизи, мита, социални плащания) и др. Пове-

²⁸ През 2003 г. 50-те най-известни имена, свързани с организираната престъпност (според медиите), за първи път платиха рекордни за България данъци.

дението на тези структури е различно в зависимост от нивото им. Понякога 2–3 семейства (тук понятието „семейство“ включва част от рода) контролират града или съответния район. На градско ниво е възможно едно от тях или дори всичките семейства да имат сиви и черни дейности. На национално ниво този модел се повтаря, като няколко десетки големи структури/мрежи покриват страната.

Тази **универсална симбиозна структура** представлява **самостоятелна мрежа от лица с десетки легални компании**, които имат свойството да се роят или да бъдат закривани при изчерпване на корупционните ресурси в съответния сектор. Успешното балансиране между трите типа пазари се измерва с фактическия имунитет на „добре облечените бизнесмени“ по отношение на закона, трайното корупционно партньорство с политическата класа и създаването на задгранични клонове на бизнеса, които допринасят за легитимността на техните собственици. Решаването на тази свръхзадача е процес, който може метафорично да бъде наречен „инвестиране в риска“²⁹.

Един от важните въпроси е **как българската организирана престъпност се адаптира към отварянето на шенгенското пространство за граждани на страната, както и към членството на България в ЕС**. Първоначалният достъп до западноевропейските страни създава изключителни възможности за експанзия на българските криминални мрежи. В някои случаи над половината от кадрите на силови структури се изнасят в Западна Европа и по-конкретно в южноевропейските държави – членки на ЕС. Това обяснява активизирането на българските престъпни групировки на европейските черни и сиви пазари и преди всичко на пазара на сексуални услуги, на кражби на коли и на наркотици, в частност през периода 2001–2003 г.

Като цяло обаче опасенията на Западна Европа от нашествието на българската организирана престъпност се оказват преувеличени и понастоящем се забелязва стабилизиране на подобен трансграничен износ на престъпност. От друга страна, присъединяването на България към ЕС води до **постепенното ограничаване на най-драстичните форми на организирана криминална дейност в самата страна**. Това до голяма степен се дължи на засилващия се натиск на Брюксел върху българските институции, което на свой ред рефлектира в прилагането на по-решителни мерки срещу организираната престъпност. С течение на времето се подобрява и взаимодействието на правозащитните органи в рамките на ЕС, под чиито удари все по-често попадат и българските престъпни групи.

²⁹ Успоредно с описаната по-горе универсална симбиотична структура, от 2003 г. насам се наблюдава нова тенденция на възникване и съжителство на чисто криминални мрежи с малки структури, чиято дейност се извършва предимно на черните пазари, като наркотици, сводничество, фалшификация на пари, кражби на автомобили и пр. Характерното е, че тези криминални образувания са слабо свързани с установените стари структури, като договореностите с тях са предимно пазарни и те често стават жертва на правозащитните органи.

Каре 2. Изключението „безмитни магазини“

Безмитните магазини и бензиностанции представляват важна, при това формално легална, инфраструктура на контрабандата главно на цигари, алкохол и дизел (посредством фиктивния износ на тези стоки и препродаването им на вътрешния пазар). За разлика от някои други корупционни схеми, контролирани от организираната престъпност, тук се наблюдава рядко единодействие на лобитата на почти всички парламентарно представени партии, което осуетява всеки опит те да бъдат закрити. Дори когато непосредствено след влизането на страната в ЕС трябваше да се затворят съответните безмитни магазини по гръцката и румънската граница (които се превърнаха във вътрешни граници в ЕС), българският парламент разреши да бъдат открити нови безмитни магазини и бензиностанции на оставащите външни граници на Евросъюза – с Турция, Македония и Сърбия. Пред обединения интерес на политици, престъпници и корумпирани служители изглежда е безсилен дори самият Международен валутен фонд – въпреки неговите настоявания и поетите формално ангажменти от българското правителство, България продължава да практикува „екстратериториална търговия“, при която се облагодетелстват единствено анонимните бенефициенти на тази официализирана контрабанда.

Към тези външни фактори трябва да се добавят и водещите тенденции към устойчив растеж на икономиката на България³⁰ през последния период, характеризирани се с подобряването на бизнес средата, укрепването на пазарните институции в процеса на присъединяване на страната към ЕС и навлизането на чуждестранни инвеститори, които доведоха до намаляване дела на сивата икономика в страната³¹. Което представлява допълнителен стимул за структурите на организираната престъпност за по-бързо легализиране на техните дейности и търсене на монополни позиции в официалната икономика чрез „легална“ корупция (промяната на закони и регламенти в своя полза)³².

След 2001 г. основен фактор за подобряването на икономическата среда, наред с политическата стабилизация, представлява модернизацията на държавната администрация. Безспорно за това допринесе и рязкото поевтиняване на ключови технологии в информационната индустрия. С постепенното въвеждане на митническата информационна система (БИМИС), информационната система на Гранична полиция, информационните системи на данъчната администрация и някои други системи за финансова информация и вътрешна сигурност се засилиха и процесите на свиване на сивите и черните пазари в страната³³.

³⁰ През последните девет години БВП е нараствал с почти 5 %, а след 2003 г. – с над 6 % годишно.

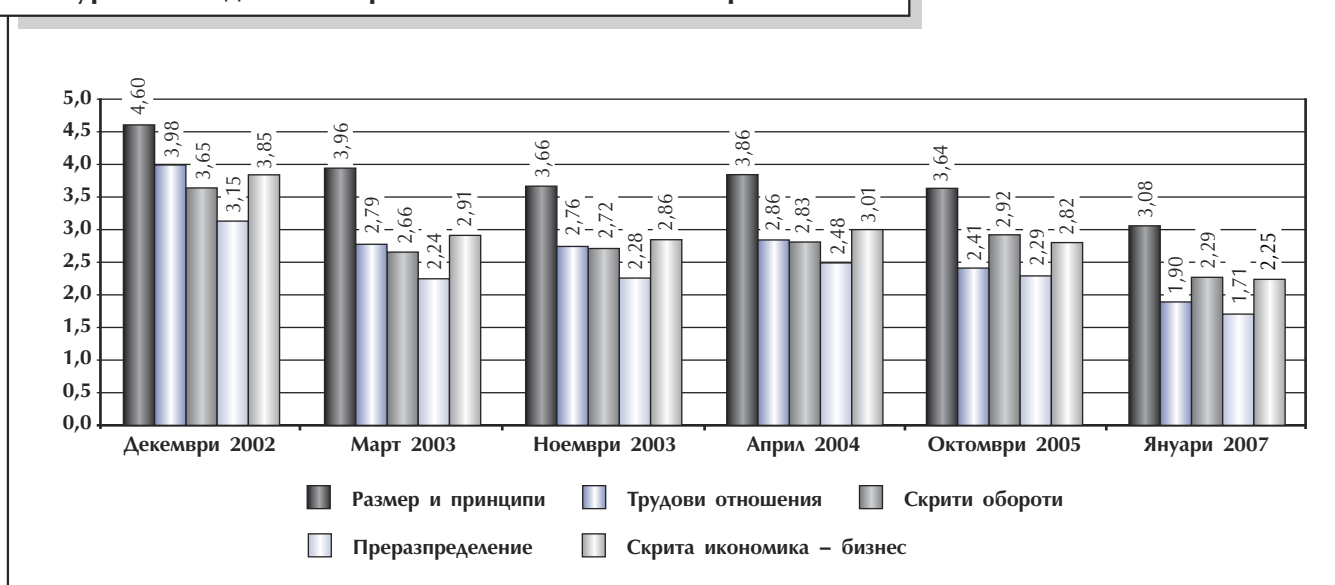
³¹ За периода 2002–2007 г. дялът на сивата икономика в България е намалял от 29 % на 17,1 % от общия оборот на предприятията в икономиката. Намаление се забелязва по отношение на всички компоненти на скритата икономика, измервани от бизнес индекса на скритата икономика в България – укриване на трудова заетост, обороти, скрито преразпределение. За повече подробности вж. *Сивата икономика в България*. Център за изследване на демокрацията, 2004; *Неформалната икономика в страните кандидатки за членство в ЕС*. Център за изследване на демокрацията, 2003; *The Informal Economy in the EU Accession Countries: Size, Scope, Trends and Challenges in the Process of EU Enlargement*, Center for the Study of Democracy, 2003.

³² Въпреки това като абсолютен обем сивата икономика в страната остава сравнително голяма, постоянна величина и дори е възможно в зависимост от ефективността на функциониране на институционалната среда да се наблюдава увеличение в някои години. Темповете ѝ на растеж обаче изостават от тези на официалната икономика, което води до намаляване на нейния дял в бизнес оборота.

³³ Няколко са особено типичните примери, в които модернизацията води до безспорни положителни ефекти. По отношение на митническите измами през периода 1997–2000 г.

Фигура 3. Индекс на скритата икономика в България*

* Индексът е синтетичен измерител на различните проявления на дейностите в скритата икономика. Стойността му се изменя от 0 (липса на скрита икономика) до 10 (тотална доминация на скритата икономика). Повече за конструирането на индекса вж. Гоев, В., В. Бошнаков. *Оценка на размера на скритата икономика в България*. – В: *Неформалната икономика в страните – кандидатки за членство в ЕС*. Център за изследване на демокрацията, 2003, с. 57–93.

Източник: Витоша Рисърч/СМК. *Корупционни изследвания на българския бизнес, 2007*

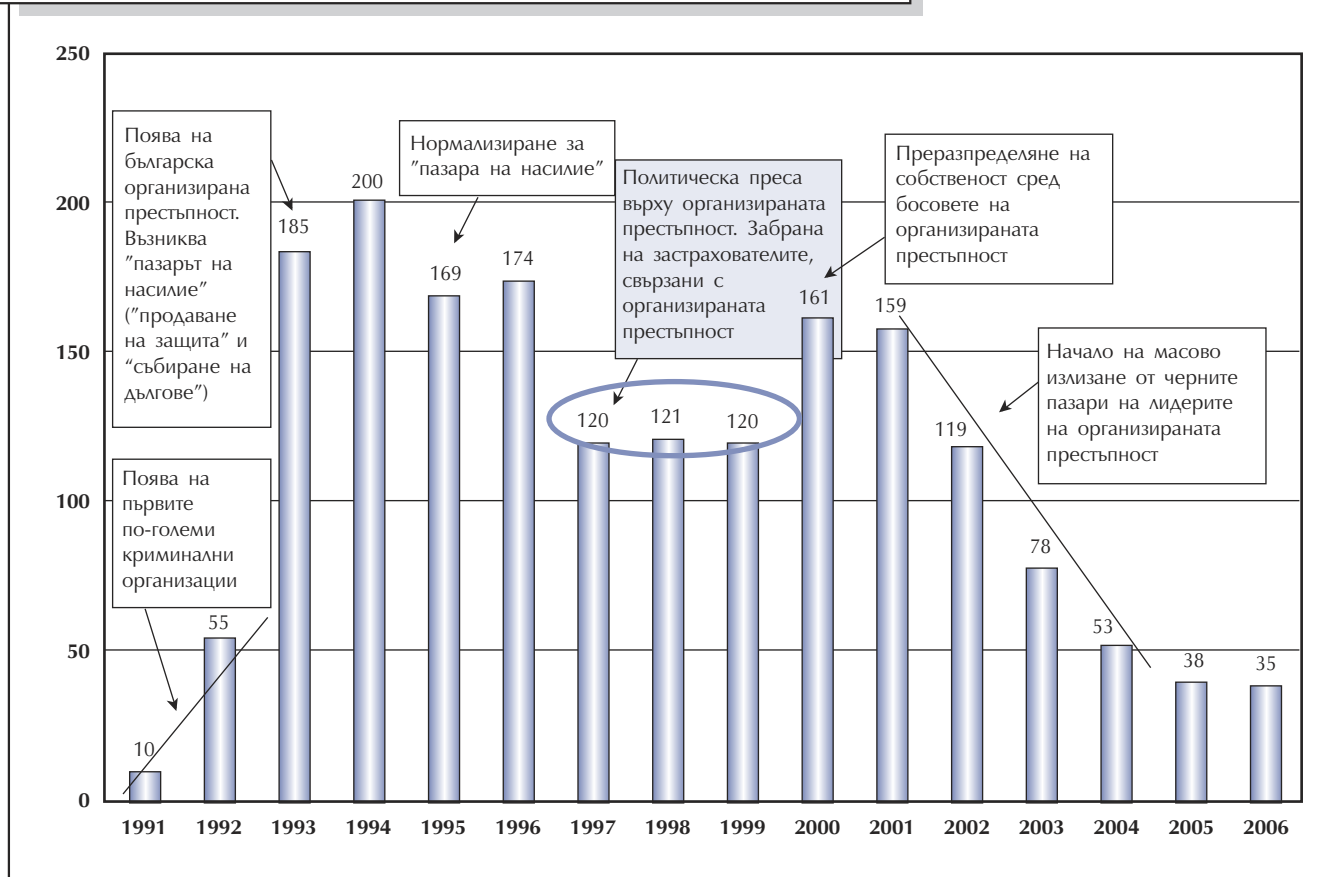
При анализа на дейността на организираната престъпност в **периода 2002–2007 г.** могат да се посочат **няколко нови тенденции**:

- Наблюдава се **свиване на обемите и съответно на печалбите на трите основни черни пазари** в страната (наркотиците, крадените автомобили и проституцията).
- Подобна е и **тенденцията към намаляване дела на сивите пазари**, контролирани от организираната престъпност. Това се дължи както на подобряване дейността на митническата и данъчната администрация, така и на навлизането на все повече мултинационални компании в областта на търговията на дребно.
- Свиването на черните и сивите пазари е симптоматично за **по-активното навлизане на организираната престъпност на легалните пазари**. С бума на пазара на недвижимата собственост след 2001 г. инвестициите в строителството, строителните парцели и земята се превръщат в пазар номер едно за организираните престъпни групи.

използването на огледална статистика показва, че само при вноса и износа от Европейския съюз разликите – например за 1998 г., са 858 млн. долара при търговски оборот 5240 млн. долара. Това означава, че 16,37 % от тази сума под някаква форма не се отчита или са свързани с източване на ДДС. Още по-големи са разликите като проценти при вноса от Турция, Китай и други азиатски страни. С въвеждането на обмена на митнически данни сивият внос (занижаването на стойността на стоките) и частично източванията на ДДС – особено със страните от ЕС, видимо започват да се свиват.

В новите условия, дори когато прибегват до силови методи по отношение на легалните си конкуренти, представителите на групировките се стремят да запазят видимостта на законно поведение. Забелязва се тенденция към **спад на насилието от страна на организираната престъпност**. Тази констатация е валидна и за взривяванията – като основен инструмент на рекета, и при конфликтите между групировките. Следната графика дава представа за размера и тенденциите в използването на взривявания от престъпния свят:

Фигура 4. Брой на взривяванията по години

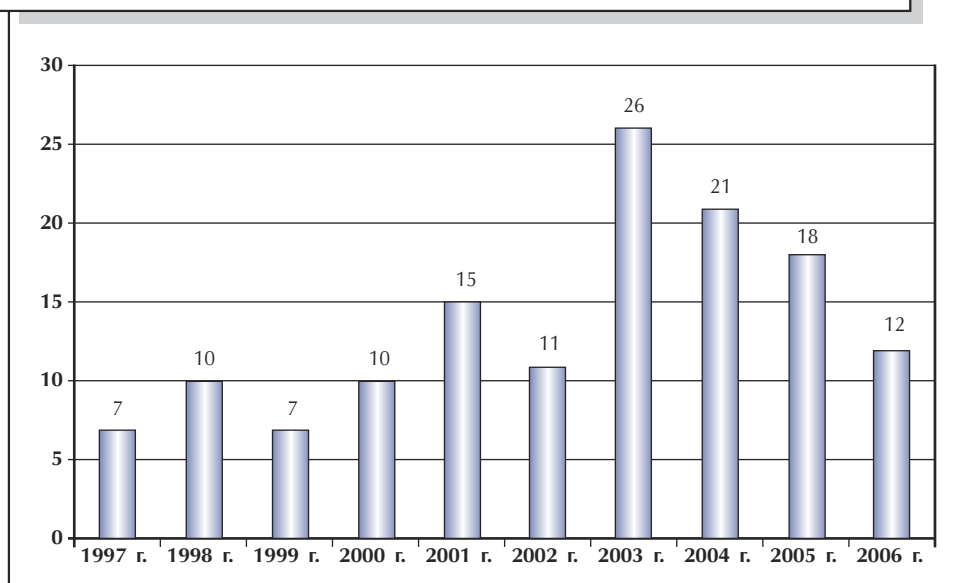
Източник: Министерство на вътрешните работи

През разглеждания период се налагат **по-рафинирани средства за парализиране бизнеса на противника**. Честа практика е завеждането на искове към съответния конкурент и евентуалното спечелване на делата с помощта на корумпирани магистрати. При забавените темпове на българското правосъдие, и да не бъде уважен искът, самото замразяване дейностите на съответните фирми по съдебен път обикновено води до големи загуби и дори до финансов крах на конкурента. От друга страна, и при изцяло криминалните дейности (трафик на наркотици, контрабанда на цигари и др.) все повече се използват пазарните инструменти.

Насилствените методи се проявяват в чистия си класически вид в т.нар. **поръчкови убийства**, които често са и показни – т.е. извършват се на публични места и целят сплашване на всички потенциални конкуренти, наред

с елиминирането на конкретния опонент. Въпреки че след техния бум през 90-те години в началото на сегашното десетилетие намаляват, поръчките убийства все пак са 13 % от всички убийства в страната. През периода 2000–2005 г. са извършени 156 такива убийства (включително опитите за убийства и убийствата, които не са идентифицирани като поръчкови). Слабата им разкриваемост³⁴ прави от поръчките убийства сравнително нискорисково начинание. Същевременно този тип убийства представляват сравнително най-ефикасният и евтин инструмент за решаването на сериозни икономически проблеми от страна на групировките. С тяхна помощ се елиминират основните конкуренти при налагането на монополен контрол и при овладяването на високодоходни дейности/сектори. Опитът от последните години показва, че убийството на лидера на голяма групировка (както при олигархичните структури, така и в силовия бизнес) обикновено води до дезинтегрирането на неговата „империя“ и до преразпределянето на черните и сивите пазари, които дотогава е контролирал.

Фигура 5. Поръчкови убийства по години*

* За първите шест месеца на 2007 г. броят на поръчките убийства е четири.

Източник: Министерство на вътрешните работи и Национална следствена служба

Необходимо условие за съществуването на организирана престъпност е съществуването на **трайни корупционни обвързаности между силовите играчи и държавата** (политици, депутати, магистрати и представители на адми-

³⁴ Досега е съобщено за разкриването само на 17 поръчкови убийства. Необходимо е да се отбележи, че основният проблем в пресичането и разследването на поръчките убийства е липсата на достатъчно професионални кадри в МВР. В страната няма развито специализирано звено с нужната експертиза и кадрово попълнение. Въпреки относително добрата си мотивация повечето от хората, които сега работят по тези дела, са предимно млади и без нужния опит. Същевременно МВР и прокуратурата са принудени да доказват своята активност чрез отчитане на обем (формално) свършена работа. Това води до стотици разпити във връзка с поредното убийство, от които в крайна сметка има малко полза. Например в случая с убийството на боса на ВИС Георги Илиев бургаската полиция е провела над 2000 разпита, но и досега убиецът не е идентифициран.

нистрацията на централно и местно равнище). Всички клонове на властта в страната са обект на особеното „обгрижване“ от страна на организираната престъпност. Например типично за влиянието на групировките е **създаването на лобита в законодателната власт**. Според експертна оценка в рамките на последните два състава на парламента (39-ото и 40-ото Народно събрание) могат да се идентифицират средно около дваисет депутати, които активно прокарват закони в полза на икономически структури, свързани с организираната престъпност. Към тази категория нормативни актове могат да бъдат отнесени редица законопроекта, изменения и допълнения на законите за хазарта, застраховането, електронните медии, производството на алкохол, безмитната търговия и др.

Още по-мощно е **корупционното сътрудничество между престъпните групировки и съдебната власт**. Това е логично, като се има предвид, че ако до края на 90-те години основната част от националното богатство се преразпределя от изпълнителната власт (чрез механизмите на приватизацията), през последните години за тази цел се използва главно съдебната власт. Особено фрапантни са случаите на корупционна обвързаност между прокурори и босове на престъпни групировки. Най-разпространеният начин за „пробиване“ на съдебната система е прякото плащане на подкупи на корумпирани прокурори за неповдигане на обвинения срещу представители на организираната престъпност. Корупционните методи на силовите бизнесмени, използвани в съдебната фаза на процесите, най-често включват посредничеството на адвокати.

Едни от най-разпространените и деструктивни **корупционни мрежи обвързват групировките с представителите на местната власт – кметове, общински съветници, както и местните подразделения на централната власт**. Преплитането на публична власт с престъпни частни интереси е особено сериозен проблем по Черноморието и в големите курортни селища, където недвижимата собственост достига европейски цени. Емблематичен е случаят с убийството на председателя на Общинския съвет на град Несебър, провъзгласен от медиите за тартор на сенчестия бизнес с туристически обекти. **Корупционните мрежи, обвързващи общинари, кметове и служители в общината с босове на групировки, са най-мощни в столицата София**, която може да бъде използвана за модел при анализа на престъпния заговор за използване в користен интерес на някои от най-доходоносните дейности в градската икономика: събиране на сметта, водоснабдяване, топлофикация и т.н.